

”Vår lilla flytande republik”

Om skandinavismen som proteströrelse

Av Fredrik Nilsson

Vi betogos nästan af häpnad, när vi kastade blicken mot kusten åt höger, der Langelinies herrliga promenad utsträckte sig längs Sundet/.../Här, hvarest inträdet eljest betalas, men nu genom Auktoriteternas förekommande välvilja gratis hölls öppet för en och hvar, hvimlade en tallös människomassa. Men folkmassorna slutade icke med Langelinie, utan stodo lika tätt packade ända fram till Toldboden; der syntes likväl mängden förnämligast bestå af fruntimmer, och man hade också till flere tusen damer utdelat biljetter, för att försäkra dem om bättre platser. De befunno sig närmast stranden och hviftade oafslåligt med sina näsdukar, medan männen under hurraropen läto hattarna hvirfla i luften (Säve 1846:66f).

Carl Säve, en av ledarna för Uppsala-studenterna, beskriver de syn- och hörselintryck som mötte de norska och svenska studenterna vid ankomsten till Köpenhamn och det skandinaviska studentmötet 1845. På bara några få år hade dessa studentmöten utvecklats från ganska tam improvisation vid det första organiserade mötet 1842 (Eibe m fl 1843:VII) till en storslagen iscensättning 1845. Men redan 1838 hade man, då isen lå sig på sundet, spontant träffats för första gången. Studenter från Lund promenerade helt sonika över till den danska sidan. Den skandinavistiska grundstenen hade dock lagts redan 1829. Esaias Tegnér la-gerkransade då den danske skalden Adam

Oelenschläger i Lunds domkyrka och i samband med detta uttalade Tegnér de för skandinavisterna centrala orden: ”Söndringens tid är förbi...” (Clemenson 1911:91). Därmed etableras tanken om att de skandinaviska folken egentligen var ett folk med gemensamt ursprung och historia. Nordens enhet (och framtid) ansågs vila på gemensamma seder och språk (Clausen 1900:46). Detta är en uppfattning som snabbt vinner mark bland studenterna vilka betraktar sig som representanter för nationen och den nya tiden (Holmberg 1946:409f).

1842 är, som ovan nämnts, den första verkligt organiserade studentsammanskomsten ett faktum och 1843 utvidgar de lundensiska och köpenhamnska studenterna rörelsen genom att bege sig till Uppsala. I samband med denna och senare resor besöktes olika städer, t.ex. Kalmar, Visby och Stockholm, vilket bidrog till att rörelsen blev känd över större områden.

Men vad vi inte uppfattar i citatet ovan är att mötesdeltagarna, av den svenska och danska regeringen och delar av det konservativa etablissemanget, uppfattades som revolutionära i ordets samhällsomstörtande mening (Holmberg 1946:75f). Från att ha varit ett hotfullt

fenomen sprunget ur en delvis perifer livsvärld – den akademiska – övertas dock så småningom mötesformerna och idéinnehållet av den dåvarande kulturella och vetenskapliga eliten samt de styrande skikten. Därmed domesticeras det farliga och i våra ögon framstår skandinavisterna som en käck ungdomsskara med trevliga sånger på programmet.

I denna uppsats är det skandinavismen som proteströrelse som skall fokuseras¹. Jag vill diskutera hur denna ungdomsrörelse iscensätter sig själv. Genom detta hoppas jag kunna skapa förståelse både för hur skandinavisterna kunde upplevas som ett hot av det etablerade samhället, men även varför skandinavisterna väljer specifika former och rekvisita när de exponerar sig. Jag lämnar således avsiktligt innehållet i -ismen därhän. Det innebär dock inte att jag utesluter det politiska innehållets betydelse för hotbildens uppkomst. Vad jag gör är att fylla i en kunskapslucka då tidigare studier av skandinavismen, i stort sett, ensidigt koncentrerat sig på det politiska innehållet. En analys av formen är, anser jag, ett nödvändigt komplement till dessa ideologiska studier. Ett kort klargörande av det ideologiska innehållet kan dock vara på sin plats här.

Den skandinaviska rörelsen bestod av en mängd olika teman, men om man generaliserar framträder två övergripande tolkningar. Det fanns de som hävdade att skandinavismen var en kulturell rörelse som strävade efter ett större litterärt

och vetenskapligt utbyte mellan länderna. Denna inriktning hade framför allt sina företrädare i Uppsala. Den andra inriktningen hade sitt fäste i Lund och Köpenhamn och var politisk. Det var den politiska skandinavismen som bidrog till att skapa oro i regeringskretsar och det fanns två anledningar till detta. Dels fanns det en strävan att förverkliga en skandinavisk union, en union som skulle rikta udden mot bl a Ryssland. Detta, propagerandet för en aggressiv ton gentemot Ryssland, var en direkt provokation och kritik mot Karl XIV Johan som förde en ryskvänlig politik. Dels fanns det en strävan efter en reformvänlig inrikespolitik och konstitutionella rättigheter åt den framväxande klassen av borgare. Genom skandinavisternas kritik av Karl Johan förenas denna grupp med liberala förespråkare och den liberala pressen i kraven på förändring av det politiska systemet (Holmberg 1946:409f). Skandinavismens hotfullhet måste dessutom – i svenska sammanhang – förstås mot bakgrund av Karl Johans osäkra position som den förste av huset Bernadotte.

Karl Johan hade, från tiden i Frankrike, erfarenheter av revolutioner och deras omstörtande effekter. Att han överhuvudtaget befann sig på Sveriges tron berodde på revolutionen 1809 då Gustav IV Adolf avsattes. Detta, kan man tycka, borde göra honom välvilligt inställd till progressiva rörelser. Men någon tid före hans ankomst till Sverige hade von Fersen – en av de ledande männen i Sverige – mördats utan att militären ingrep. Till följd av händelserna 1809 och mordet på von Fersen fick Karl Johan intrycket att svenskarna var ett ”handlingskraftigt” folk. Kungens vaksamhet mot grupper som uppträdde utmanande var därför stor.²

¹ Denna artikel är en del av en avhandling som kommer att handla om iscensättningen av proteströrelser i Sverige. Artikeln har skrivits inom projektet ”Øresund – et kulturelt laboratorium” och med ekonomiskt stöd från Erik Philip-Sørensens stiftelse för främjandet av genetisk och humanistisk vetenskaplig forskning. I arbetet har jag haft stor glädje av Mats Rehnbergs opublicerade material, vilket jag har haft privilegiet att få ta del av. Innehållet i detta består av en mängd tidningsurklipp, främst rörande svenska flaggan. Vidare finns det excerpter, frågelistsvar och manuskript som behandlar 6 juni samt svenska flaggans historia.

² Mats Rehnberg, opubl. arbete.

I Danmark härskade Christian VIII enväldigt och yttrandefriheten var starkt begränsad. Både enväldet och den minimala yttrandefriheten var dock satta under press från oppositionella grupper – däribland skandinavisterna. Samtidigt med dessa inrikespolitiska krav strävade man efter en aggressiv politik gentemot grannen i söder – Tyskland (Clausen 1900:48).

Till dessa specifika skandinaviska förhållanden bör man antagligen även föra nervositeten inför de borgerliga och nationella revolutionerna under första halvan av 1800-talet och den effekt dessa hade på det europeiska medvetandet. Över hela Europa svepte nationella och liberala tankegångar som vid ett flertal tillfällen resulterade i väpnad kamp och konfrontationer, bl a i Polen och Frankrike. Skandinavismen räknas till en av dessa rörelser (jfr Holmberg 1946:409).

Men konstaterandet att skandinavismen var en politisk rörelse räcker, enligt mitt förmenande, inte som förklaring, om man vill förstå den rädsla och osäkerhet som uppstår bland makthavarna på 1840-talet. Hotbilden och rädslan uppstår i en situation där aktörerna i den skandinaviska rörelsen tillägnar sig politiska, kulturella och teknologiska kompetenser i snabb takt. Möjligheten att tillägna sig dessa kompetenser bottnade delvis i studenternas speciella samhällsposition. Jag dröjer därför kvar i studentmiljön en stund.

Den tvetydige studenten

Studenten – den akademiska medborgaren – hade traditionellt varit fri och obunden i relation till det övriga samhället. Denna frihet hade dock sitt pris, man stod formellt även utanför det politiska livet. Universiteten utgjorde således en parallellvärld till det civila samhället, med egna lagar och regler. Denna parallellitet får konsekvenser för samhällets syn på studenten.

Genom att befinna sig i samhällets centrum, i egenskap av blivande elit, samtidigt som man står utanför samhällets juridiska och moraliska makt får studenten en tvetydig position. Studentens ställning innebar nämligen både närhet till samhällets kulturella och politiska toppskikt och till de verkligt utanförstående och marginella i samhället – rebellerna och de utstötta (Runeby 1989:6,17).

Livet i parallellvärlden är både studenternas handikapp och deras styrka under 1830- och 1840-talet. Det är ett handikapp eftersom de strävar efter politiskt innanförskap.³ Samtidigt är det en tillgång när de formerar sig som kollektiv. Detta beror dels på att den akademiska världens friheter innebar att studenterna inte var bundna till tjänster och plikter utanför akademien. Studenterna blev därmed relativt rörliga och oberoende, samtidigt som myndigheterna hade begränsad insyn och kontroll över deras göranden och låtanden. Man vet därför inte riktigt hur man skall hantera studenterna, när de under första halvan av 1800-talet för första gången uppträder som politiskt kollektiv. I Tyskland kallar Wilhelm Heinrich Riehl detta nya kollektiv för ett fjärde stånd – i Sverige får det närmast betraktas som ett femte (jfr Runeby 1989:14–18).

När detta nya kollektiv formeras så etableras samtidigt ett nytt ideal bland studenterna. Nu skall man inte endast föra en ansvarsfull dialog med makthavarna, nu ser man det som sin uppgift att föra ut budskap till folket – att väcka opinion. Den självpåtagna rollen som folkets banérförare – studenternas närmande till andra sociokulturella sfärer – ansågs där-

³ Uppgiften är hämtad från ett brev skrivet av H.F. Poulsen till Carl Sæve 5/6 1845. Poulsen var en av frontfigurerna inom den danska skandinavismen och betraktades, av de styrande i Danmark, som en av de värsta rabulisterna (Clausen 1900:55f).

med hota de etablerade hierarkierna (Skoglund 1991:19,21). Vad som fascinerar är att detta i hög grad är ett fysiskt och rumsligt gränsöverskridande, inte bara ett ideologiskt.

För att någon skall lyssna på de budskap man vill föra ut krävs en publik – i detta fall folket – och folkets intresse fångar man inte endast genom att ställa sig upp och torgföra ett politiskt budskap. För att väcka opinion krävs iscensättning och omsorgsfullt val av arena eftersom det är till publikens ära som du uppför ditt skådespel och det är bland dem – i kamp med andra – som du vill framstå som trovärdig. Sociologen Johan Asplund uttrycker detta på följande illustrativa sätt: ”Odödlig är man bara så länge samhället finner för gott att hålla en vid liv” (1983:33). Det är detta som gör skandinavisternas iscensättning intressant att följa. Det är genom publikens – samhällets – ögon som de existerar och därför måste publiken påverkas eller göras medveten om deras existens. Skandinavisterna är därmed i publikens våld (jfr Fink 1989:8).

I kampen om samhällelig legitimitet och trovärdighet presenterar skandinavisterna ett alternativ till den etablerade maktens symbolspråk. Carl Säve uttrycker sig på följande sätt efter mötet i Köpenhamn 1845: ”Ingen bugar sig numera för ett tomt skal, vore det ock prydt med en kunglig krona och behängt med hermelinmanteln...”⁴ Kampen för legitimitet är således i högsta grad fysisk och kulturell, och i det följande vill jag belysa hur medvetet skandinavisterna regisserade både sin personliga framtoning och sitt kollektiva uppträdande.

Mustascher och marscher

Tidigt i morgonsolen stod den älsklige Arvid Sundberg, anföraren af vårt unga Skandinavien, på däck, och de första solstrålarne upplyste hans buskiga skägg, som förrådde den ifriga skandinav (Afzelius 1846:7).

När Uppsala-akademikern och professorn Arvid A. Afzelius ser skäggväxten som något karaktäristiskt för den unge skandinav avslöjar detta något anmärkningsvärt. Mustaschen och skägget var tidigare attribut förbehållna militärer. Vid mitten av 1800-talet är dessa attribut dock på väg att bli mode i avantgarde-kretsar. Men det dröjer till senare delen av 1800-talet innan skägget och mustaschen blir symboler för borgerlig soliditet (jfr Birch-Jensen 1991:136 & Skagerfors 1992:192f).⁵ I det tidiga 1840-talets Sverige kan skägget och mustaschen på skandinavisterna betraktas som ett socialt gränsöverskridande (Magnus von Platen 1995:94ff).

Louis De Geer, sedermera liberal statsminister, minns sitt 1840-tal i Uppsala och sin kamp för studentens rätt att anlägga mustasch. Tidigare hade, som nämnts ovan, mustaschen varit ett militärt monopol och signum. De civilister som trotsade denna norm hade blivit bemötta med ogillande (De Geer 1892:51). Kanske för att det därmed blev svårare att placera individer man mötte på gator och torg i rätt sociala kategori och behandla dem därefter?

Bemötandet av den andre i offentliga sammanhang hade, enligt sociologen Richard Sennett, förändrats – eller var på väg att förändras i det tidiga 1800-talets samhälle. I det gamla samhället styrdes den offentliga samvaron av de signaler man sände ut genom klädsel och agerande. Man problematiserade inte huruvida in-

⁴ Brev från Carl Säve till Hedvig Arosenius 9/8 1845.

⁵ Samma förhållanden råder i Danmark där det är ovanligt med skägg i civila sammanhang under dessa årtionden (Bech 1989:58).

dividen man språkade med var klädd i lånta fjädrar så länge som han behärskade umgängeskoderna. Ytan fick umgänget att flyta konfliktfritt. I det borgerliga samhället som var i vardande ersätts dock presentation av representation och tolkning av det yttre som spegel av bärarens inre, vilket komplicerar det offentliga livet. Hur ska man kunna vara säker på främlingens sociala identitet om man inte kan lita på fasaden? (1977:19ff,40ff).⁶

Anläggandet av mustasch blir kanske därmed en del i det mönster av gränsöverskridanden som skandinavisterna står för och som bidrar till att skapa oro i etablissemanget. Magnus von Platen påpekar dessutom att skägget efter julirevolutionen 1830 hade givits en revolutionär laddning (1995:100ff). Det var dock inte endast mustaschen i skandinavisternas rekvisita som hade militära föregångare.

När skandinavisterna strålar samman kännetecknas deras rörelseschema av organiserade och disciplinerade marscher. Att just denna detalj och kompetens är centrala framkommer i nedanstående citat ur ”Norden”, en skandinavisk nationalkalender. I citatet beskrivs hur studenterna från Uppsala gör entré i Lund på väg till mötet i Köpenhamn 1845.

Studentkorpsen [i Lund] tågade under sina fanor ner till Södertull. Tvenne vagnar rullade in på stengatan. Den röda, hvita och blå nationalkokarden på de svarta mössorna, och något annat, jag vet inte hvad, sade genast, att det var norska studenter, som sutto der./.../Emellertid hade större delen af de ankommande stigit af vagnarna på något afstånd från staden./.../Ändtligen framblänkte ur de tjocka dammolnen de hvita Upsalamössorna och de svarta med den norska nationalkokarden. Det första ögonblicket hade inga ord... (Andersson 1851:74).

”Det första ögonblicket hade inga ord...”. Citatet indikerar att den dramatiska effekten hade lyckats. Genom att avsiktligt stiga av vagnarna en bit från staden och marschera i samlad trupp hade man skapat en förtätad stämning som förefaller ha påverkat åskådarna. Inför sammankomsterna försöker man även uppträda uniformt. I förväg samordnar man vilka symboler som skall bäras, t.ex. kokarder.⁷ Att man medvetet väljer iscensättning i syfte att påverka publiken upplyser Poulsen oss om: ”Jeg skal underrette Eder om, at vi her gjerne see, at I møde med saa mange Faner og sligt ydre Apparat, som muligt, for at Indtoget kan blive desto prægtigere.”⁸

Valet av marschen och uniformiteten kan bero på flera orsaker. Dels är marschen en etablerad form för rörelse i samhället, den skänker legitimitet genom sin ordnade struktur. För skandinavisterna var det viktigt att framstå som organiserade och ordentliga, i motsats till hur studenten hade betett sig i den tidigare rollen som rumlare och upptågsmakare (Skoglund 1989). Nu är det en samhällsmedveten grupp som med bestämda steg är på väg mot framtiden (jfr Johannesson 1987:166f). Men disciplinen kunde förmodligen även skrämja. De som såg den revolutionära skräckbilden för sitt inre hade antagligen inte svårt att applicera den på de, som det verkade, militanta skandinaverna.

Att göra ett disciplinerat och kollektivt intåg på samhällsarenorna var således viktigt. Denna koordinering underlättades dessutom väsentligt genom etableringen av en ny kommunikationsteknologi – ångbåten.

⁶ I ett brev till Hedvig Arosenius, 6/4 1844, diskuterar Carl Säve det problematiska förhållandet mellan det inre själslivet och den yttre polityren. Hedvig, född Lorich, var dotter till en landshövding och nära vän till Säve.

⁷ Brev från Poulsen till Säve 5/6 1845.

⁸ Brev från Poulsen till Säve 8/6 1845.

"Vår lilla flytande republik"

I dagens ögon är en resa mellan Stockholm och Lund/Köpenhamn inte någon remarkabel händelse. Men avståndet upplevdes helt annorlunda när man förflyttade sig med apostlahästarna och i bästa fall med häst och vagn (Lagercrantz & Rehnberg 1987:113). Därmed blev långresor exotiska företag. På följande vis upplever professor Afzelius det främmande Skåne i samband med ångbåtsresan från Uppsala till studentmötet i Köpenhamn 1845:

[skåningens] illa åtgångna lerhus voro föga inbjudande/.../Men utseendet bedrar, vi beslöto att försöka en blick in i landtfolkets själ/.../rätt lifliga vackra ögon med Svensk blå färg blicka emot oss.

/.../Man har sagt, att folket på skånska slättlandet är fullt och obehagligt. Till detta oblida omdöme är väl de tunga, oformliga skorna skulden; men vår erfarenhet blef, att Svenska qvinnan kan vara lika skön i södern, som i norden (1846:18,23).

Ångbåten var en teknisk innovation som det inledningsvis fanns en stor osäkerhet kring, precis som är fallet med de flesta innovationer. När man t ex i Kalmar projekterar på en ångbåtsförbindelse till Öland tar kritikerna avstånd från företaget med motiveringen att fisket försämras där "Ångbåtsindustrien [har] hunnit utbreda sitt, rätt nu i alla möjliga riktningar, brusande välde" (Isberg 1840:1). Oljudet från maskinerna ansågs skrämja bort fisken, men det är bara en av flera negativa effekter som förs fram. I ett svar betraktas kritikerns argument visserligen som aparta, men de säger något om osäkerheten inför det nya.

Rädslan var dock inte den allena rådande känslan, utan ofta var det med stolthet som man invigde nya rutter (Lagercrantz & Rehnberg 1987:112). När reguljär ångbåtstrafik öppnas mellan Malmö och Köpenhamn 1838 ses det t ex som något

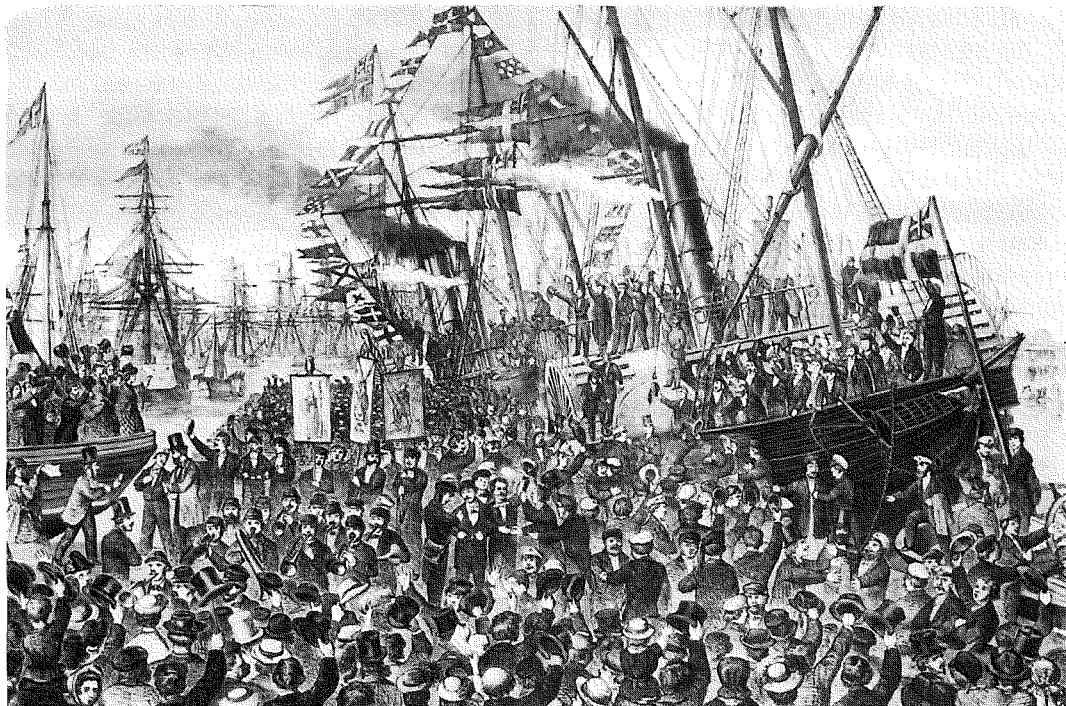
väldigt spännande och en veritabel folkström förefaller ha vallfärdat för att bese båten. Kanske berodde det på att man i förhandsreklamen hade understrukt att det var fullkomligt ofarligt att färdas med nymodigheten (Bager 1936:18f).

Etableringen av ångkraft var revolutionerande och blir en kulturmetafor med vars hjälp man konstruerar och konkretiserar samhällsförändringen (jfr Johanneson 1987:160). Ångbåten blir en symbol för ett samhälle i utveckling och får stå som sinnebild för det nya och eftersträvansvärda. Kanske är det därför som Carl Jonas Love Almqvist konstruerar sin då oerhört utmanande roman "Det går an" kring en ångbåtsfärd? Almqvist var dessutom inte ensam om att använda ångbåten i litterära sammanhang. Så här inleds en romansamling från 1840:

Ni befinner er på ett ångfartyg/.../Machineriet sättes igång, fartyget gör en retrograd rörelse och vänder;/.../Vännerne vinka på stranden, näsdurkar och parasoller komma i rörelse, och härmed är första akten af en ångfartygsresa slut. Edra blickar vändas nu från den försvinnande stranden, från den omgivning, ni lemnat, till det nya samhället ombord; ni känner en viss republikansk frihet, ett slags jemlikhetstanke lifvar eder... (Cöster 1842).

Det är inte svårt att läsa in ett budskap i detta korta citat. De som reser på ångbåten lämnar det gamla samhället bakom sig och är på väg mot friheten i möjligheternas land.

I samma förhoppningsfulla anda väljer Afzelius att benämna Uppsala-studenternas ångbåtsfärd till Köpenhamn 1845 som "vår lilla flytande republik" (1846:5). Även skandinavisterna ansåg sig vara på väg mot ett nytt samhälle. Att anspela på republik hade dock skrämmande, revolutionära konnotationer. Därför är det kanske inte konstigt att Afzelius, som ju tillhörde etablissemanget, väljer en något försiktig hållning. Han avdramatiserar det sam-

Bilden visar hur det såg ut då skandinavisterna gjorde gemensam entré i Köpenhamn vid ett möte 1862. Kanske var det samma folkmyller 1845? (Källa: Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og Kjøbenhavn, juni 1862).

hållsomstörtande draget i rörelsen genom att betona ordningen och kontrollen inom "republiken":

Ordningens vidmakthållande inom vår ungdoms republik var anförtrodd åt en Direktion, som efter stränga lagar vakade öfver skick och seder. Flera äldre akademiska Lärare deltog i denna lagskipping, såsom den alvarlige Tham... (Afzelius 1846:5).

Afzelius hade skäl att vara försiktig eftersom ångbåtsresandet kunde få skandinavisterna att verka än mer samhällsomstörtande. En konsekvens av ångbåtens etablering som kommunikationsteknologi är nämligen att relationen mellan centrum-periferi förändras och därmed även maktförhållandet. Enligt den franske tänkaren Paul Virilio skapar geografiskt avstånd problem för de styrande att kontrollera periferin. Dessa problem kan minimeras

med nya kommunikationsteknologier. Genom att det tar kortare tid att förflytta sig, krymper även upplevelsen av avståndet och makten förefaller vara allerstädes närvarande. Därmed kan rummet kontrolleras mer effektivt. Att ha monopol på eller kontroll över hastigheten blir därför centralt för de styrande (Brügger & Petersen 1994:15,19 och Reeh 1994:124). Skandinavisterna förmår dock att utnyttja både potentialen i det geografiska avståndet och potentialen i den nya kommunikationsteknologin.

Jag nämnde tidigare att den marginella positionen både var en styrka och ett handikapp för studenterna. Genom att de befann sig utanför den civila världens kontroll hade de större handlingsfrihet. Periferin innebar frihet. Svenska biskopar varnade t.ex. på 1830-talet ungdomar

för att resa till Lund, då de där riskerade "...att smittas av den grasserande liberalismen", vilken hade kunnat växa fram genom att: "Lund låg längre från hufvudstaden och därför mera i skymundan..." (Sylvan 1914:49f).

De okontrollerbara – de "i skymundan" – kan med ångbåten komma det kontrollerade närmare. Ångbåten krymper rummet och möjliggör en snabb kollektivtransport från periferin till centrum. Det nya resandet hotar en ordning, men författaren/poeten Atterbom försöker tona ner rädslan som uppstått i samband med studenternas nyfunna mobilitet.

Att 'wandringlusten nu har gripit studenter', är föröfrigt ej särdeles anmärkningsvärdt i en tid, der höga och låga synes lika tillgängliga för dess frestelser (Atterbom 1844:21).

För skandinavisterna är ångbåten och de därmed förbättrade kommunikationsmöjligheterna av central betydelse. Nu kan de planera sina sammankomster och därmed göra gemensam och effektiv entré i städerna. Därmed förändras inte bara perceptionen av det geografiska rummet, utan även – som Virilio påpekar – det politiska rummet (Brügger & Petersen 1994:24). Med ångkraftens hjälp skapas en ny offentlighet som de styrande måste anpassa sig efter. Även om inte ens ångbåten var en hundra procentig garanti för total koordinering, vilket framkommer i citatet nedan, så bör den nya teknologin ha gjort det enklare att planera.

Thi det er Soleklart at I – Upsalenser, Lundenser og Christianiter – nødvendigvis maae ankomme her til paa een Tid, / ... / Grunderne er saa aabenbare, at jeg ikke behøver at referere dem: jeg erindrer, hvor ubehageligt det var os paa Upsalatoget [1843], at det ene dampskib maatte ankomme, endog blot 1,5 Time efter det andet, til Upsala.⁹

⁹ Brev från Poulsen till Säve 8/6 1845.

Med ångkraften intensifieras således hastigheten och rörelsen över nationella och kulturella gränser. Skandinavisterna är i kollektiv och disciplinerad rörelse och osäkerheten bland de styrande växer. De samlade studentmassorna ses både som något nytt och spännande och något hotfullt, som kan urarta.

Det af lundske og kjøbenhavnske Studenter i Juni Maaned foretagne Tog til Stockholm og Uppsala er uden Tvivl blevet opfattet paa forskjellig Maade. / ... / at ansee hint Tog for en politisk Begivenhed, hvis Følger snart ville gribe ind i de nordiske Folks Skjæbne, og have derfor dels hilset det med med begejstret Bifald, dels betragtet det med Afsky og Rædsel (Eibe m fl 1844:1).

Eftersom studenterna snabbt insåg möjligheterna i användandet av den nya teknologin gör regeringarna i de skandinaviska länderna sitt yttersta för att begränsa dessa möjligheter. 1843, när de danska studenterna förbereder resan till Uppsala, har de stora svårigheter med att få kontrakt med ångbåtsrederierna. Så snart studenterna skrivit kontrakt bjöd regeringen över deras bud och kontraktet annullerades. Till slut, efter att ha mutat ägarna, lyckas de få ett hållbart kontrakt med ett rederi från Ålborg.¹⁰ Även de norska studenterna var inbjudna, men dessa förhindrades genom att regeringen inte lät dem hyra den statliga ångbåten till reducerat pris (Bååth-Holmberg 1889:101).

Ångbåten är dock inte den enda teknologin som kommer till användning när skandinavisterna exponerar sig. En annan är tidningspressen. I likhet med ångbåten är tidningsmediet en ny kommunikationsform vid denna tidpunkt och det uppstår diskussioner kring studenternas tidningskonsumtion. Atterbom menar t.ex. att tidningsläsandet inte fick: "...upp-

¹⁰ Brev från Poulsen till Säve 3/8 1845.

sluka det mesta af den tid och uppmärksamhet, som åt de högre och egentliga studierna bör egnas” (1844:19).

Afzelius, som förefaller mer romantiskt hänförd över studenternas nya skandinaviska initiativ än Atterbom, har en mer avslappnad inställning till den tidningsläsande studenten. Han anser att studenten bör accepteras i samhället; ”...äfvén om han med ett Tidningsblad i handen vill blicka in i lifvet...” (1846:2f). Skandinavisterna konsumerade dock inte endast tidningar, utan de stod även för tidningsproduktion.

Mediernas framväxt innebar en viktig resurs för skandinavister (och liberaler). Med tidningarna kunde de nå ut till grupper i samhället, som annars inte tog del av det offentliga samtalet. Därmed skapas den allmänna opinionen som samhällskraft (jfr Zilliacus & Knif 1985:216–219). Texter och bilder speglade bilden av det samhälle som man strävade efter, samtidigt som man kritiserade det gamla (jfr Löfgren 1992:103ff). Men, även om skandinavistvänliga tidningar som Aftonbladet¹¹ och senare den Helsingborgsbaserade Öresundsposten kunde agitera för förändringar var censuren omfattande. Jag återkommer till detta förhållande och dess konsekvenser senare.

Officiella symboler...

Det är inte endast mustaschprydda och marschbenägna – och kanske med tidningen i rockfickan – som studenterna stiger av ångbåtarna. Med på färderna och marscherna hade man officiella tecken och symboler, bl.a. olika fanor.

1842 befinner sig de danska studenterna i Lund, på Helgonabacken, där man har dekorerat med svenska och danska fanor (Poulsen 1842:22). Att knyta an till

de nationella symbolerna kan te sig som självklart, men under 1990-talet har vi sett hur flaggan blivit en omstridd symbol i rasistiska och anti-rasistiska sammanhang. När skandinavisterna gör detsamma på 1840-talet är de delvis innovativa (jfr Jons-son 1990:101). I Danmark var det fram till 1854 förbjudet att använda flaggan i privata sammanhang (Busk-Jensen 1990:48). Kanske är det anledningen till att den danska polisen förbjuder skandinavisternas fana 1845. En annan är antagligen utformningen, men det fanns inledningsvis ingen självklarhet i bruket av fanan och dess utseende.

De danska Studenterna hade äfvén anskaffat en fana med de 3 Nordiska rikenas vapen och färgor, dock i noga afskilda fält, som var ämnad att bäras före tåget, och hvarigenom man ville symbolisera det faktum, att en större samling af Studenter från all de skandinaviska länderna nu för första gången jemnsidigt uppträdde. ’Politiet’ fann dock för gott att förbjuda bruket av denna fana (Säve 1846:70).

I Sverige var det inte heller vanligt med nationsfanor, det fanns åtminstone ingen större erfarenhet av fanor använda i privata sammanhang. Många hade inte sett den svenska flaggan förrän man stötte på den i militära sammanhang på 1860-talet. Genom att det framför allt var i samband med militära anläggningar och aktiviteter som flaggan användes hade den dock fått en officiell stämpel.¹²

När skandinavisterna använder fanan är det kanske för att framstå som en rörelse med officiell status och inte som revolutionärer. Men, som Mats Rehnberg har påpekat: ”De burna fanorna brukar uppfattas som en produkt av den franska revolutionen”¹³ och Karl Johan levde, som tidigare nämnts, i ständig skräck för revolutioner.

¹¹ Aftonbladet kommer senare att ta avstånd från skandinavismen, men då är vi framme i 1860-talet.

¹² Mats Rehnberg, opubl. arbete.

¹³ Mats Rehnberg, opubl. arbete.

...och "pöbelns"

Här har vi således en ny samhällsgrupp som med militär disciplin och militära symboler marscherar omkring på gatorna. Om man tillsammans med dessa ingredienser ständigt utbryter i rungande hurrarop, växer oron bland dem som sedan tidigare är misstänksamma.

...det var en resa, hvars like jag väl alldrig mera få se. Det är något utomordentligt gripande, på en gång upplyftande och nästan hemskt, att se ett sådant utbrott af enthusiasm i stort, af en så stor stad, som Köpenhamn med sina 130 000 innevånare – när man betänker, hvad en sådan folkmängd i slika ögonblick kan uträtta! Det var en spegel för makt-hafvande, denna jemförelse mellan Konungens i Preussens mottagande kortföret och vår: då var allt en dof tystnad, ingen lyfte ens på hatten af de få, som nyfikenheten utlockat; *nu* var åter allt jubel, alla hattar svängdes och alla näsdukar hviftade och hurraropen dånade från ena ändan af Köpenhamn till den andra! De kunna se att det icke är nog med material makt och kunglig pomp. Nej! *nu* för tiden behöfva folken något annat för att uppglöd-gas till Enthusiasm.¹⁴

Hurraropet är en detalj i skandinavisternas iscensättning som måste tas på allvar. Det var dels något som användes vid militära attacker. Men framför allt var ropet kännetecknade för "pöbeln" och användes oftast i samband med gatudemonstrationer och förstörelse (SAOB 1932:1436).¹⁵ När de Crusenstolska kravallerna¹⁶ äger rum 1838 hörs t.ex. ropet på Stockholms gator. "Oroligheterna fortforo i flera dagar, till slut beordrades de 'Braheska' Dragonerna att rycka ut, och folket bokstafligen jagades

¹⁴ Brev från Säve till Arosenius 9/8 1845.

¹⁵ I Danmark är inställningen till och användandet av hurraropet i det närmaste identiskt med förhållandet i Sverige (jfr Blüdnikow 1986A:32, Blüdnikow 1986B:278).

¹⁶ Crusenstolpe var medarbetare i Aftonbladet och blev åtalad för majestätsbrott. Åtalet kom att handla om tryckfrihet och kunglig despotism och folket tog parti för Crusenstolpe - enligt många efter agiterande verksamhet av liberala oppositionsmän. Därav kravallerna.

från gata till gata, under skrik, hurrarop och förbannelser" (Bååth-Holmberg 1889:43). Efter denna händelse riskerade de som ropar hurra eller på annat vis stör ordningen att arresteras (Nils Staf 1950:400).

När skandinavisterna tillägnar sig denna folkliga tradition förs det in i nya sammanhang. Arvid A. Afzelius är därför orolig för hur skandinavisternas ständiga hurrande skall komma att upplevas och precis som var fallet med resorna och tidningarna vill han gjuta olja på vågorna genom att förklara dess specifika innebörd.

Det är något underligt med detta 'Hurrah!' Det är sällan utan sin djupa betydelse, ehuru olika och mångfaldig ordets tolkning än må vara. Jag såg en gång en i aristokratiskt högmod och folkförakt petrifierad Excellens framståga i statsvagn: det var ett Riksdrots i spetsen för Prins Carl Augusts liktåg. Ett hemskt 'Hurrah!' ljöd omkring honom, till dess han afklädd och naken låg krossad under pöbelns fötter framför Stockholms *Riddarhus*. Samma betydelse har ett 'Hurrah!' utaf hyrda slafvar kring en hatad tyrann, nemligen, af förbannelse. Men höjdt af hänförda åhörare vid slutet af den vises eller människovännens tal, är det liktydigt med ett 'Amen' (Afzelius 1846:32).

Om en stad ljuder av hurra och kopplingar görs till mordet på von Fersen i Stockholm kan man förstå, att makthavarna kände oro när studenterna drog fram i sina organiserade tåg. Hurraropet skrämmer, men det kan även vara en av skandinavisternas strategier i syfte att göra sig populära. Även Karl Johan hade försökt använda sig av den strategin. När Afzelius talar om hyrda slavar syftar han nämligen med stor sannolikhet på de "Hurrahbasar", som Karl Johan hade hyrt för att låta hylla sig vid de tillfällen då han rörde sig på Stockholms gator (SAOB a a).

Att utropet hurra har en negativ klang, hört med de konservativas öron, lever kvar även efter det att skandinavisterna

inlemmats i samhället. 1860 benämns ledarna för de liberala tidningarna på följande vis av J.C. Hellberg: "...våra svenska publicister, som från statsrättslärare förvandlat sig till folktribuner, från undervisande skriftställare till popularitets-sökande deklamatorer och Hurrahbar..." (Johannesson 1987:131). I citatet framkommer även något annat centralt, det fria talet från *tribunerna*.

Det fria talet och studentsången

Vad man bör ta fasta på i ovanstående citat är den negativa klangen i "folktribuner". Kurt Johannesson visar i "Heroer" (1987) hur ordet i utbildningen vid svenska universitet fått denna negativa laddning. I samband med undervisningen i antikens historia fastslogs det nämligen att folktribunerna – eller demagogerna – förförde folket i Aten och Rom med, som man uttryckte det, rebellisk talekonst. Internationellt fick dock ordet en positiv laddning i samband med Franska revolutionen och kom att stå som symbol för det nya samhället – åtminstone i progressiva kretsar.

I Karl XIV Johans Sverige var dock rädslan för revolutioner stor och ordets negativa betydelse vårdas i konservativa kretsar. "Folktribun" blir i själva verket ett skällsord från de konservativas sida riktat mot den framväxande liberalismen och de politiskt aktiva i skandinavismen (Johannesson 1987:73–78).

När man i Uppsala, efter det skandinaviska mötet 1843, försöker bilda ett skandinaviskt sällskap stöter detta på kritik. Carl Herman Rundgren ger ut flera texter vari han målar upp den negativa bilden av den politiske studenten som folktribun. Rundgren menar att det skandinaviska sällskapet bara är en täckmantel för politisk verksamhet. Istället för att bilda ett enskilt skandinaviskt sällskap

borde man bilda en studentförening: "Då hade man inte behövt misstänka några politiska 'tribulationer'" (Rundgren 1843:12). Men eftersom sällskapet är en privat sammanslutning är det självklart att det kommer att bli politiskt.

...det politiska elementet är i närvarande tidpunkt den elektriska gnista, som intränger i de finaste fibrer hos folken, hos individerna. Hela världen politicerar, direkte eller indirekte... (Rundgren 1843:7).

Det politiska och fria ordet är en känslig sak i dåtidens Sverige där en av de viktigaste frågorna handlade om tryckfriheten. I motsats till det tryckta ordet är det talade svårare att kontrollera och kanske är det därför som det i samband med de skandinaviska sammankomsterna talas så oerhört mycket.

När man 1845 befinner sig i Köpenhamn håller man ett möte i rikshuset på Christiansborg där över 100 tal hålles på en kväll (Skoglund 1991:32). Det är här som ett av de mest kända talen hålles, vari Orla Lehmann, en av de danska skandinavisterna¹⁷, öppet anknyter till revolutionära förebilder. Han fick mötesdeltagarna att lova varandra hjälp, precis som var fallet med eden i Bollhuset. I berättelsen från festen sammanförs den franska revolutionära förebilden med tribunen och hurraropet. För skandinavisterna framstod (folk)tribunen redan som positiv förebild.

'Det Sted, hvor vi her ere forsamlede, er vel nu en rigtmykket Festhal, igaar var det et Ridehus. Nu vel, mine Herrer! det var i et saadant Hus, Boldhuset i Versailles, at/.../en samling af Mænd traadte

¹⁷ Lehmann var väldigt populär bland folket, samtidigt som han var en nagel i ögat på de etablerade politikerna. Efter konstitutionsförändringen i Danmark 1848 tillhör han dock själv det politiska etablissemanget. I dansk historia är han något av en "superstar" (Auring m fl 1990:186ff).

sammen, udgaaede fra deras sønderrevne og ødelagte Fædrelands forskjellige Egne, og aflagde en høitidelig Ed, at de vilde blive sammen, indtil de havde frelst deres Fædreland; – de holdt deres Ord/.../Det er dette Løfte/.../vi nu ville besegle med et Hurra for Nordens Enhed!’ Talaren tystnede: de liflige ja- og bifallsropen, hvaraf under detta inspirerade, snillrika, af hänförelsens eld genomträngda föredrag mångfaldiga gånger hade blifvit afbruten, tycktes nu liksom samla sig, för att på en gång frambräta i en storm af de mest entusiastiska hurrarop. Och i den förtjusning, som bemäktigat sig allas sinnen, fattade åhörarne talaren, ännu på tribunen... (Säve 1846:105).

Nu skulle man kunna invända att det är det politiska innehålllet som skrämmer i detta fall. Ja, men det myckna talandet i samband med sammankomsterna nådde inte bara dem som befann sig inom hörhåll. Med på deras möten fanns vad som kallades snällskrivare, vilka redan nästa dag refererade vad som hade sagts till en större publik. Detta var en snabb förmedling helt olik de vanliga tidningarnas förmedling. Snällskrivarna stod genom sin hastighet bortom den censur som tidningarna var utsatta för och därmed förändras, som Virilio påpekat, maktförhållandet (jfr Reeh 1994:132). De som är snabbast är de som tillskansar sig den situationella tolkningshegemonin och kontrollen. Myndigheterna hinner inte med det politiska snälltåg som skandinavisterna befinner sig på. Närvaron av dessa snällskrivare skrämmer och överraskar därmed Afzelius: ”Jag upptäckte då, att snällskrifvare funnits överallt, och att extemporerade tal vore vådliga att hålla, för lättheten att vanställas efter partiernas åsigtter.” Eftersom även ett tal av honom hade publicerats av dessa snällskrivare betonar han i ett brev till ärkebiskop Wingård att texten var förvanskad och att han tvingats att äntra tribunen vid festen i Dyrehaven.¹⁸

¹⁸ Brev från Afzelius till af Wingård 15/7 1845.

I likhet med de många talen innehåller studentsången politiska budskap. Inledningsvis – i början av 1800-talet – hade studentsången varit rojalistisk, men när von Fersen mördas börjar det konservativa etablissemanget betrakta folket med misstänksamhet. Detta avståndstagande kritiserar av studenterna och en del studentsånger får en regimkritisk hållning. Men sången är mer än en politisk manifestation. Den är både en ”kampsång” – en del i iscensättningen av protesten – och en del i skapandet av legitimitet genom sin etablerade form. ”Studenterna var den första svenska samhällsgrupp som medvetet använde sången i denna mening” (Jonsen 1990:4,55f, 130). H.F. Poulsen uttrycker sig på följande vis vid planeringen av mötet 1845: ”Det offentliga talet och sången är/.../absolut nödvändiga och berättigade element i helheten”.¹⁹

Genom sången kan den nya gruppen framträda som homogen och stark. 1842 i Dyrehaven, Köpenhamn, kunde det gå till på följande vis.

Nu fremtraadte vexelviis den svenske og danske Sangforening, og Skoven gjenlød af de skjønne ungdomskraftige Stemmer. Svenske, norske og danske Nationalsange bleve afsungne, og navnlig opvakte den svenske Sang: ’Kung Carl den unge hjelte’ en almindelig Begejstring, der stedse steg højest ved Ordene ’ur vägen Moscowwiter,’ hvilke atter og atter gjentoges og applauderedes med stormende Hurraraab baade af danske og Svenske, medens Hatte og Huer fløj i Vejret (Poulsen 1842:5).

Att man hyllade Karl XII vid denna tidpunkt – dessutom i vad man kallar en nationalsång – är i sig en demonstration. Karl XIV Johan hade förändrat den traditionellt aggressiva svenska politiken gentemot Ryssland och det var en av anledningarna till missnöjet mot honom. Den förändrade politiken fick till följd att Karl XII blev en omstridd symbol (jfr Norborg

¹⁹ Brev från Poulsen till Säve 1/5 1845.

1988:244). Men skandinavisterna hade den utrikespolitiska udden riktad mot Ryssland – och Tyskland – och därmed är han en självklar symbol att knyta an till. För studenterna framstår därmed sången som en svensk motsvarighet till marseljåsen (Jonsson 1990:31). Men, det är inte bara skandinavisterna som är medvetna om sångens betydelse.

Inför mötet 1845 diskuterar H.F. Poulsen och Carl Säve vilka sånger som bör sjungas. Poulsen slår fast att trots den nationella tonen i sången ”Kong Christian stod ved højen mast”, får den absolut inte förekomma på repertoaren. Detta motiverar han med att den i Danmark illa sedda Christian VIII har ”lagt beslag” på sången i syfte att legitimera sin omtvistade position.²⁰

Både myndigheter och oppositionella använde således sången för att locka och påverka publiken. De förra gör dock sitt bästa för att skandinavisterna inte skall komma i kontakt med åhörare. Tidigare såg vi hur regeringarna komplicerade användandet av ångbåtar. Det fanns även andra strategier.

När resandet underlättats blir det viktigare att kontrollera resandeströmmen och passsystemet är ett hinder som myndigheterna försöker utnyttja för att förhindra studenternas rörelser. 1843 nekade t.ex. Christian VIII studenterna nedsatt passavgift, vilket försvårade för många att resa till Uppsala. I Sverige krävdes det fram till 1860 speciella tillstånd för att resa inom såväl som utom landet. Studenterna i Uppsala fick t.ex. inte resa mer än 6 mil utan ett speciellt studentbrev (Hellberg 1870:59). När Uppsalastudenterna skall resa till Köpenhamn 1845 finns därför en stor oro att de inte skall beviljas pass.²¹ Det

fanns förvisso fog för oron, men av någon anledning utnyttjade aldrig myndigheterna just denna strategi.

När de styrande inte kan förhindra rörelserna mellan länderna och mellan städerna, när centrum invaderas av periferin, då tillgriper de som besitter den formella makten andra strategier i syfte att kontrollera skandinavisterna. Man försöker styra och begränsa den fysiska rörelsen i det offentliga rummet (jfr Franzén 1985). Det femte ståndets exponering och koppling till andra samhällsgrupper - folket och den framväxande borgerligheten – måste kringgärdas av fysiska gränser.

Maktens och motmaktens arenor

När det står klart att de danska studenterna tänker arrangera ett skandinaviskt studentmöte i Köpenhamn försöker Christian VIII inledningsvis förhindra de svenska studenternas resa. Han tar kontakt med Oscar I som efter Karl Johans död 1844 hade blivit svensk kung. Oscar säger sig dock vara övertygad om att mötet kommer att genomföras utan politiska inslag och anser sig därmed inte ha möjligheter att förhindra resan. Därmed blir Christian tvingad att förhålla sig till studenternas förfrågan om att få nyttja Christiansborgs ridhus (Säve 1846:79) och de nekas inledningsvis tillträde. Efter ytterligare påtryckningar får de dock kungens godkännande – med vissa förbehåll; ”...vi fik da allerhøjeste Tilladelse men under den Betingelse – at ingen Tilhørere maa tilstedes Adgang./.../’ingen Tilhørere!’ – har man nogensinde hørt Mage til plump Ubehændighed og Rædsel for Offenlighed!”²² Det var en specifik grupp som hade bannlysts av kungen. Christian hade klart uttalat att kvinnorna borde hållas utanför de politiska diskussionerna (Clausen

²⁰ Brev från Poulsen till Säve 24/4 1845. Melodin används trots allt, men med en helt annan text (Säve 1846:101).

²¹ Brev från Poulsen till Säve 5/6 1845.

²² Brev från Poulsen till Säve 12/6 1845.

1900:94f). Poulsen kommenterar detta på följande vis.

Er det dog ikke forbandet, at vore 500 damer have faaet een lang Nase; Du maa tro, at de havde spidset deras Læber efter att vare med/.../men nu troer jeg, at de hvæsse deres Synaale, saa forbittrede ere de; et lille Synaalestik kunde vare nok i et vist raadet Cadaver i den østre Kant af Staden.²³

Det ruttna kadaver som Poulsen omtalar är med stor sannolikhet Christian. Det intressanta är dock att lika ivrig som Christian är att hålla kvinnorna borta från skandinavisterna, lika ivriga är dessa att göra dem delaktiga. I det inledande citatet såg vi att de danska arrangörerna hade delat ut biljetter till stadens kvinnor så att de kunde vara närvarande vid studenternas ankomst till Köpenhamn 1845. Men att integrera kvinnorna i politiska sammanhang var en verksamhet som saknade kulturell och social legitimitet.²⁴ I Rousseaus efterföljd betraktades nämligen kvinnan som svagare och mindre lämpad för det offentliga och politiska livet och därför hade hon tillskrivits en egen sfär – hemmet och det privata (Colley 1992:239f).²⁵ Antagligen är detta en anledning till att den danske kungen vill förhindra deras närvaro i politiska sammanhang. I motsats till denna norm agerar skandinavisterna utifrån ett ideal som är på väg att etableras. Under 1800-talets första hälft formos tanken om bildning för alla, inklusive kvinnorna. Bildningsidealet är kopplat till de nationella ström-

ningarna (jfr Bjurman 1991:130, Steenstrup 1917:7f). I det nya samhället skulle alla dela på ansvaret för nationens utveckling. Den bildade kvinnan blir en särskilt viktig person i detta samhällsbygge eftersom hon hade makt över barnens uppfostran. Nationalismen och bildningen möjliggör därmed kvinnlig närvaro i politiska sammanhang, vilket förklarar skandinavisternas vilja att göra kvinnorna delaktiga. En vilja som således inte delades av de konservativa krafterna i de styrande skikten. Men att stänga ute kvinnorna var bara en (1) effekt de styrande uppnådde med mötet i ridhuset. Christian stänger samtidigt in skandinavisterna.

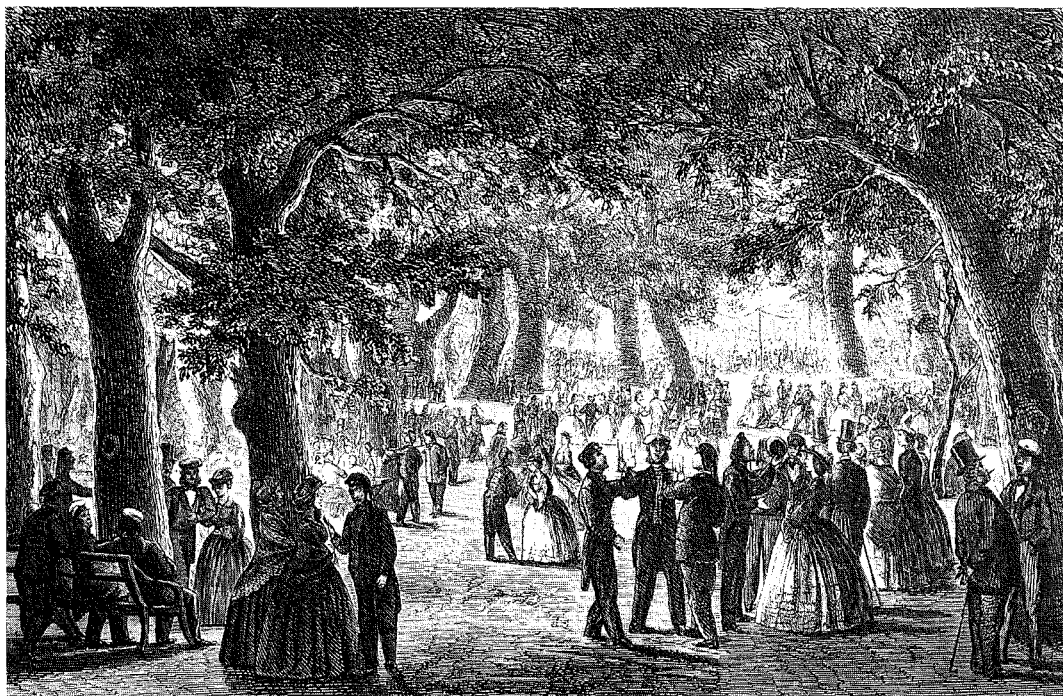
Genom att placera studenterna i ett slutet rum förhindrar de styrande rörelsen ute i staden och risken för kontakt mellan denna grupp och folket. Innanför ridhusets väggar är studenterna – utifrån Christians perspektiv – rätt folk på rätt plats vid rätt tidpunkt och deras potentiella farlighet kontrolleras. Studenterna pacificerades dock inte av vistelsen i ridhuset, utan de utnyttjar situationen och rummet i egna syften.

I ridhuset har man klätt tribunen i hermelin och purpur, kunglig rekvisita på en revolutionär symbol. Spelet med dessa symboler skall antagligen förstås mot det faktum att arrangörerna hade inbjudit flera ämbetsmän och andra dignitärer. Hermelin och purpur är ett symbolspråk som det konservativa etablissemanget känner igen, därmed kan skandinavisterna söka legitimitet i dessa kretsar (jfr Säve 1846:81). Men Ridhusfesten har, till följd av detta, en speciell karaktär. Det är en fest för de övre skikten i samhället och för skandinavisterna var det centralt att även knyta an till folket. För att lyckas med detta krävs möjligheter att överskrida gränser och/eller att uppsöka platser där gränserna är organiserade på ett annorlunda vis.

²³ Brev från Poulsen till Säve 12/6 1845.

²⁴ Relationen mellan kvinnan och politiken och kvinnans roll i skandinavisternas nationella alternativ har jag behandlat mer utförligt i en separat artikel.

²⁵ Det innebär dock inte att kvinnor inte var sysselsatta i offentliga verksamheter, eller att det inte kunde påverka politiken med alternativa metoder. Diskursen speglar endast idealet (Rosaldo 1974:21–31) och diskursen skärps då överskridandet av normen blir allt vanligare. Detta är en reaktion som blir tydlig i Sverige under andra halvan av 1800-talet (Wikander 1994:10).

I parkerna sammanstrålade skandinavister med kvinnor och män från andra sociala miljöer på ett ”naturligt” sätt (Källa: Mindeblade om det Femte Nordiske Studentermøde i Lund og Kjøbenhavn, juni 1862).

Dagen efter mötet i rikshuset har man därför arrangerat en fest i Dyrehaven utanför Köpenhamn och för att tala med Afzelius: ”Gårdagen var Studenternas – denna *Folkets*.” (1846:51). Även i samband med festen 1842 i Lund framkommer spelet mellan det slutna rummet och det ”gränslösa”.

Lundagård hade en speciell karaktär och kulturell laddning vid tidpunkten för skandinavismens framväxt. Parken hade länge varit omgärdad av en mur som förvisso var riven (Sylwan 1914:82), men som antagligen stod kvar i kulturellt hänseende. Arenan var studenternas privata rum och folket är inte närvarande, utan endast studenter och akademiska auktoriteter (jfr Poulsen 1842:22).

Dagen efter välkomstfesten förflyttar

sig studenterna därför i staden. Man lämnar den organiserade och stela Lundagården för naturen på Helgonabacken där: ”...Selskabet/.../spadserede omkring i Skoven...” (Poulsen 1842:32). Färden till ”skogen” är en resa mellan olika kulturella rum.

Detta att förlägga festerna eller delar av festerna i grönområden pekar på något centralt i dåtidens samhälle. Naturen och vad som betraktades som äkta – däribland folket – stod högt i kurs. För att tala med Goethe: ”Att vandra i en barockpark var som att befinna sig i en monarki – allt var underlagt ett strängt ordnat system. Att vandra i en av de nya engelska parkerna var däremot en befrielse – här rörde man sig i en republik...” (efter Löfgren 1992:135). Varken Helgonabacken eller

Dyrehaven utanför Köpenhamn är Engelska parker, men de äger samma "naturlighet" och frihet. På följande vis beskriver en stockholmare den danska arenan.

Djurhagen [Dyrehaven] ligger halfannan mil från staden. Det hör till goda tonen att resa dit en viss tid om sommaren, som derföre kallas Dyrehavstiden. Vägen dit är angenäm, och sjelfva skogsparken erbjuder rätt täcka promenader. Ungefär midti trädgården är en stor jemn plats, der man öfverlämnar sig till alla glädjens njutningar ibland en mängd förfriskningstålt, lindansare, marjonett-spelare, taskspelare, Ombres Chinoises, främmande djur, harplekare, kägelbanor och konstigt inrättade gungor. Här råder mycken liflighet och nationalanda ibland sämre hopens dansar, lekar och musik (Angelin 1806:210).

Inställningen till grönområden var dock kluden. Parkerna betraktades både med förtjusning och med tveksamhet. Det privata livet ansågs, i relation till det offentliga livet, ha ett högre moraliskt värde med klara regler och normer. Den offentliga sfären föreföll kaotisk och farlig. Men samtidigt lockade det kaotiska genom dess löfte om befrielse från hemmets tvång (Sennett 1977:18). Men framför allt var det en arena för de icke etablerade att undvika bevakning och för att roa sig. Parken var därmed en plats för de marginala, rebelliska och utstötta och studenternas närvaro i sådana sammanhang skapar oro. Kanske är det därför som skandinavisterna står under bevakning när de befinner sig där?

Då den muntra måltiden [i Dyrehaven] var över, överläts resten av dryckerna till de talrika sjömännena som tillsammans med många andra, uppmärksam hade lyssnat. Samtidigt rörde sig den muntra Skaran [studenterna] hemåt, säkerligen uppfyllda med en lika lojal anda, som den som uttalade sig bland sjömännena, och det kunde nog ha varit den, som i sin muntherhet, gav precis tillräcklig uppfordring till polisdirecteurs/.../Memento (Poulsen 1842:18).

Skandinavisternas domesticering

Skillnaderna mellan festerna 1842 och 1845 åskådliggör hur denna rörelse startade som motmakt och utmanare av det bestående och den osäkerhet som mötte den. Något senare har rörelsen blivit en del i den framväxande borgerliga kulturen. Hurrandet, användandet av fanor och körsången får andra innebörder.

1842 hade Borgerskapet i Köpenhamn haft mycket begränsad kontakt med studentmötet och iscensättningen av sammankomsten hade varit tam (Clausen 1900:51).

...prydet med Devisen 'Scandinavien' i Guult drog hele Toget, vel omtrent 400 Svenske og danske, Arm i Arm udaf byen, og begav sig i det skjønneste Vejr til Charlottenlund, hvor det lejrede sig paa en Plaine, medens den svenske Sangforening udførte i en talrig Menneskemasses Nærværelse flere Sange. Derfra gik Touren til Dyrehaven, hvor efter god gammel Skik først besøgte Kirsten Pils Kilde... (Poulsen 1842:4).

Det fanns en stor osäkerhet inför detta nya och det kan vara en anledning till att olika auktoriteter undvek mötet och arenan i rädsla för att kompromettera sig inför makthavarna (Clausen 1900:51). Samma osäkerhet ser man i Kalmar 1843 då studenterna stannar till i denna stad på väg till Uppsala. Biskopen finner det för gott att lämna staden vid tidpunkten för studenternas ankomst (Clausen 1900:57). Väl framkomna till Uppsala ges dock prov på en motsatt strategi från samhällets sida.

Kungen tillåter inget officiellt mottagande, men sänder flera ämbetsmän för att övervaka mötet (Holmberg 1946:75f). Studenterna får dessutom tillgång till universitetets lokaler. Detta sker i syfte att placera denna "revolutionära" rörelse i dagsljus för att på så sätt undvika hemliga manifestationer (jfr Blomqvist 1919:194). Danskarna överraskas av detta mottagande och kanske är det därför som talen är

tämligen uddlösa (Clausen 1900:37,63f). Auktoriteternas närvaro gör skandinavisterna osäkra. I motsats till detta kontrollerade möte i Uppsala, där man hade befunnit sig i universitetets lokaler, genomförs en alternativt utformad fest i Stockholm på återresan.

Delar av Stockholms borgerskap hade på Djurgården arrangerat en fest till skandinavisternas ära. Före festen beger sig dock några av de danska studenterna till den danska ministern. Denne råder dem att istället gå på operan för att lyssna på Jenny Lind. Studenterna väljer dock Djurgården och talen som hålles är betydligt radikalare än vad som hade varit fallet under det kontrollerade mötet i Uppsala (Clausen 1900:63f).

Shutord

Valet mellan operan och Djurgården som skandinavisterna stod inför 1843 säger ganska mycket om de dubbla tillhörigheter som kännetecknade studenterna. En dubbel kompetens som de kunde utnyttja i olika situationer. De tillhörde det gamla, etablerade samhället, samtidigt som de hade frihet och möjlighet att vara innovatörer. Men denna samhällsposition och deras innovativa möjlighet bidrog samtidigt till att de upplevdes som hotfulla när de formerades som kollektiv. En ny samhällsgrupp för in den traditionella maktestetiken i nya sammanhang.

Skandinavisterna förenade maktens estetik – fanor, disciplin och uniformitet – med folkliga attribut och arenor. Därmed, genom den kulturella sammanblandningen, framstår de inledningsvis som en amorf och svårdefinierbar grupp. De är inte militärer, de tillhör inte pöbeln och de motsvarar inte den traditionella bilden av studenten som rumlare. Inledningsvis kännetecknas därför ämbetsmännens och myndigheternas agerande av

osäkerhet, man vet inte riktigt hur man skall hantera dem.

Samtidigt var skandinavisterna bland de första att utnyttja masskommunikationer i form av den nya kommunikationsteknologin – ångbåten. Ångbåten förändrade upplevelsen av avstånd, den svårkontrollerade periferin kom plötsligt närmare centrum och gav skandinavisterna en möjlighet att koordinera sina transnationella rörelser. De förändrade kommunikationsmöjligheterna och den snabbhet varmed skandinavisterna rörde sig förändrade rumsuppfattningen. Men, som Virilio påpekar, därmed förändras även det politiska rummet. Skandinavisternas politiska metoder är för snabba för att de skall kunna undertryckas av det etablerade samhället. Därmed blir de styrande tvungna att anpassa sig, att försöka komma ikapp och så småningom återta det politiska initiativet vilket också sker. Efter 1845 domesticeras sakta ”den flytande republik” som skandinavisterna utgjorde. Men då har en ny grupp förändrat det politiska rummets utseende och de första stegen mot demokratin har tagits.

Källor och litteratur

Opublicerade källor

- Brev: H.F. Poulsen t. Carl Säve: 24/4 1845, 1/5 1845, 5/6 1845, 8/6 1845, 12/6 1845. Uppsala Universitetsbibliotek.
 Brev: Carl Säve t. Hedvig Arosenius: 6/4 1844, 9/8 1845. Uppsala Universitetsbibliotek.
 Brev: Arvid A. Afzelius t. af Wingård: 15/7 1845. Uppsala Universitetsbibliotek.
 Mats Rehnberg: opublicerat och okatalogiserat material. Nordiska museet. Stockholm.

Publicerade källor

- Afzelius, Arvid A. 1846: *Blad ur en dagbok under studentfärden till Köpenhamn i juni månad 1845*. Stockholm.
 Andersson, Anders 1851: *Studentlivet i Lund förr och nu. I: Norden*. Skandinavisk National-kalender för år 1851. Stockholm.
 Angelin, J.E. 1806: *Underrättelser om Köpenhamn*, samlade och utgifne. Stockholm.
 Atterbom, P.D.A. 1844: *Om skandinaviska föreningen och studenttåget från Uppsala till Köpenhamn*. Uppsala.

- Cöster, F.B. 1842: *På ångbåten*. Samling af Valda Noveller i Svensk öfersättning. Stockholm.
- Eibe, F.H. m fl 1844: *Beretning om Studentertoget til Upsala i Juni Maaned 1843*. København.
- Isberg, J. 1840: *Polemik rörande projekterad Ångbåtsfart mellan Calmar och Öland till förment fördel för Ölands trafikerande inneväånare*. Några ord om den, emellan Calmar och Öland, tilltänkta Ångbåtsfarten. Calmar.
- Poulsen, H.F. 1842: *Skildring af de svenska og danske Studenters gjensidige Besøg i Sommeren 1842*. København.
- Rundgren, Carl Herman 1843: Bihang till skriften: *reflexioner rörande ett tilltänkt Skandinaviskt Samfund*. Med anledning af en annan skrift: Om ett Skandinaviskt Sällskap, dess betydelse och ändamål. Uppsala.
- Svenska Akademiens Ordbok*. 1932. Stockholm.
- Såve, Carl (red) 1846: *Berättelse om studenttågen till Lund och Köpenhamn sommaren 1845*, utgifven av Upsalastudenternas direktion. Uppsala.
- Litteratur**
- Asplund, Johan 1983: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm.
- Auring, Steffen m fl 1990: *Dansk litteraturhistorie 5*. Borgerlig enhedskultur 1807–48. København.
- Blüdnikow, Bent 1886A: Folkelig uro i København. I: Jørgen Dieckman Rasmussen (red): *fortid og nutid*. Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. Hefte 1. Esbjerg.
- Blüdnikow, Bent 1886B: Mere om folkelig uro 1789–1820. I: Jørgen Dieckman Rasmussen (red): *fortid og nutid*. Tidsskrift for kulturhistorie og lokalhistorie. Udgivet af Dansk historisk Fællesforening. Hefte 4. Esbjerg.
- Bager, Einar 1936: Malmös första ångbåt. Ett hundraårsjubileum. I: Leif Ljunggren (red): *Malmö Fornminnesförenings årskrift*. Malmö.
- Bech, Vibén 1989: Danske Dragter. *Moden 1840–1890*. København.
- Birch-Jensen, Malin 1991: *Manlig fåfänga*. - en skön historia "för män som inte tar sig själva på för stort allvar". Wiken.
- Bjurman, Eva Lis 1991: Borgerliga flickors bildning i början av 1800-talet. I: Hillevi Ganetz & Karin Lövgren (red): *Om unga kvinnor*. Identitet, kultur och livsvillkor. Lund.
- Blomqvist, Theodor 1919: De nordiska regeringarna och studentmötet 1843. I: Torvald Höjer (red): *Historisk Tidsskrift*. Årgång 39, häfte 3–4. Stockholm.
- Brügger, Niels 1994: Paul Virilio - fremtidsarkæolog og begrebsaktivist. I: Niels Brügger & Henrik Nørgaard Petersen (red): *Paul Virilio*. Krigen, byen og det politiske. København.
- Busk-Jensen, Lise m fl 1990: *Dansk litteraturhistorie 6*. Dannelse, folkelighed, individualisme 1848–1901. København.
- Bååth-Holmberg, Cecilia 1889: *"Frihetens sångar-ätt" i Sverige på 1840-talet*. Stockholm.
- Clausen, Julius 1900: *Skandinavismen historisk fremstillet*. København.
- Clemensson, Gustaf 1911: Det sociala livet inom Akademiska Föreningen efter 1851. I: *Akademiska Föreningen 1830–1911*. Festskrift vid invigningen av föreningens nybyggnad. Lund.
- Colley, Linda 1992: *Britons*. Forging the Nation 1707–1837. New Haven.
- De Geer, Louis 1892: *Minnen*. Stockholm.
- Fink, Hans 1989: Arenabegreber mellem ørkensand og ørkensand. I: Hans Fink (red): *Arenæer*. Om politik og iscenesættelse. Århus.
- Franzén, Mats 1982: Gatans disciplinering. I: *Häftan för kritiska studier 5*. Stockholm.
- Hellberg, J.C. 1870: *Ur minnet dagboken, om mina samtida*. Personer och händelser efter 1815. Första delen. Stockholm.
- Holmberg, Åke 1946: *Skandinavismen i Sverige vid 1840-talets mitt*. Göteborg.
- Johannesson, Eric 1987: August Blanche, den ädle folkvännen. I: *Heroer på offentlighetens scen*. Politiker och publicister i Sverige 1809–1914. Stockholm.
- Johannesson, Kurt 1987: Det fria ordets martyrer. I: *Heroer på offentlighetens scen*. Politiker och publicister i Sverige 1809–1914. Stockholm.
- Jonsson, Leif 1990: *Ljusets Riddarvakt*. 1800-talets student-sång utövad som offentlig samhällskonst. Uppsala.
- Lagercrantz, Bo & Rehnberg, Mats 1987: *Kungens glada dagar*. Bilder från Carl XV:s tid. Stockholm.
- Löfgren, Orvar 1992: Landskabet. I: Kirsten Hastrup (red): *Den nordiske verden 1*. København.
- Norborg, Lars-Arne 1988: *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*. Svensk samhällsutveckling 1809–1986. Solna.
- Platen, Magnus von 1995: *Svenska skägg*. Våra manshakar genom tiderna. Stockholm.
- Reeh, Henrik 1994: Fart, blik, byerfaring. I: Niels Brügger & Henrik Nørgaard Petersen (red): *Paul Virilio*. Krigen, byen og det politiske. København.
- Rosaldo, Michelle Z. 1974: Woman, Culture and Society: A Theoretical Overview. I: Michelle Z. Rosaldo & Louise Lamphere (red): *Woman, Culture and Society*. Stanford.
- Runeby, Nils 1989: Vagabonden, specialisten och folkens banérförare. I: Thorsten Nybom (red): *Universitet och samhälle*. Om forskningspolitik och vetenskapens samhällseliga roll. Stockholm.
- Sennett, Richard 1977: *The Fall of Public Man*. Cambridge.
- Skagerfors, Mona 1992: *Herrar och den intressanta ytan*. Stockholm.
- Skoglund, Christer 1991: *Vita mössor under röda fanor*. Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880–1940. Stockholm.
- Staf, Nils 1950: *Polisväsendet i Stockholm 1776–1850*. Monografier utgivna av Stockholms kommunalförvaltning. Uppsala.
- Steenstrup, Johannes 1917: *Den Danske Kvindes Historie*. Fra Holbergs Tid til vor. 1701–1917. Bd 2. København.
- Sylwan, Otto 1914: *Fyrtiotalets student*. Stockholm.
- Wikander, Ulla 1994: Det evigt kvinnliga. I: Ulla Wikander (red): *En historia om förändring*. Stockholm.
- Zilliacus, Clas & Knif, Henrik 1985: *Opinionens tryck*. En studie över pressens bildningsskede i Finland. Helsingfors.

Summary

"Our Little Floating Republic"
On Scandinavianism as a Protest Movement

Scandinavianism was a movement combining liberalism and nationalism, which developed during the 1830s and 1840s. It was primarily among students in Sweden and Denmark that the idea of a Scandinavian union was adopted, a union which would be able to stand up to Russia and Germany. Yet, the ideological content of Scandinavianism caused uneasiness among the governments in Sweden and Denmark. Consequently the adherents of Scandinavianism were considered revolutionaries. This anxiety can scarcely be explained solely on the basis of ideological content. The concrete actions of the students were equally as important for the concern which arose as a result of their activities. They combined the cultural attributes of different social groups and thus represented an innovative force. At the same time their actions did not follow society's norms for student conduct. The innovative character became even more explosive when the Scandinavianists chose special arenas to publicize their actions. They made their policy public, bringing it to places which were dangerously close to the people. After a few years the Scandinavianists were "tamed" when the established middle class became associated with them, at the same time that their ideas found their way into traditional politics. This acceptance was not entirely negative; rather it showed that a group which earlier had been marginal was able to influence established society.

Translation: Marie Clark Nelson

Artur Hazelius och Fosterländsk läsning för barn och ungdom

Av Lars Wolf

Då *Läsebok för folkskolan* kom ut 1868, blev den från början en så stor framgång, att alla andra försök att lansera läseböcker för bruk i den obligatoriska skolan mer eller mindre misslyckades och detta under lång tid framåt. Denna "statens läsebok", som den ibland kallades, har fått sin historia berättad några gånger. Senast och mycket utförligt har Lars Furuland behandlat ämnet. I *Ljus över landet* (1991) får läsaren en utförlig beskrivning gällande främst tillkomst och innehåll men även en genomgång av kritiken av boken, något som visserligen ledde till omfattande

bearbetningar men också efter några decennier till en förlorad monopolställning.

I sin framställning nämner Lars Furuland att Artur Hazelius, en av dem som stod bakom läseboken, samma år som denna kom ut själv lät utge en antologi, *Fosterländsk läsning för barn och ungdom*. Historien kring den är i dag närmast okänd.

***

Artur Hazelius (1833–1901) är i dag mest känd som skaparen av Nordiska museet och Skansen. Sitt intresse för svensk kultur, från början främst allmogekultur,